РОЛЬ І МІСЦЕ І.Я.ФРАНКА В МІЖСЛОВ'ЯНСЬКИХ І СЛОВ'ЯНО-НІМЕЦЬКИХ КУЛЬТУРНИХ ЗВ'ЯЗКАХ

ПАВЛЕНКО Г. В.

Тема про роль і місце великого українського письменника-демократа І.Франка в міжслов'янських і слов'яно-німецьких культурних і громадсько-політичних зв'язках недостатньо ще вивчена і висвітлена в українському франкознавстві. А між тим, без перебільшення, можна твердити, що в останній третині XIX–на початку XX ст. ніхто так багато не зробив для міжслов'янського єднання і взаєморозуміння, для ознайомлення народів Слов'янщини з кращими культурними здобутками і надбаннями німецького народу, а німецького народу – з кращими духовними досягненнями слов'янських народів, і в першу чергу, українського народу, як великий Каменяр.

Поборник дружби і братерства народів І.Я.Франко був одним із тих великих і невтомних правдолюбців, хто до останніх днів свого життя кував золотий міст взаєморозуміння й дружби, з одного боку, між народами Слов'янщини, з другого – між слов'янськими народами і німецьким світом. Великий інтернаціоналіст, він ніколи не був прихильником хутірської відрубності і не шкодуючи сил своїх вів справді титанічну працю, щоб розширити обмін духовними надбаннями між народами. У 1898 р. письменник так сформулював своє кредо: "Кожний чільний писатель – чи він слов'янин, чи німець, чи француз, чи скандинавець, – являється неначе дерево, що своїм корінням впивається якомога глибше й міцніше в свій рідний національний грунт, намагається ввіссати в себе і переварити в собі якнайбільше його живих соків, а своїм пнем і короною поринає в інтернаціональній атмосфері ідейних інтересів, наукових, суспільних, естетичних і моральних змагань. Тільки той писатель може нині мати якесь значення, хто має і вміє цілій освіченій людськості сказати якесь своє слово в тих великих питаннях, що ворушать її душею, та заразом сказати те слово в такій формі, яка б найбільше відповідала його національній вдачі" [1].

Справді, такого широкого переклику з народами світу, як у І.Франка, важко знайти і по сьогодні у будь-якого письменника Європи і світу. Цьому сприяла не тільки його дійсно енциклопедична освіченість, але і глибоке знання мов. "Батько, – згадував один із синів, – вільно читав на російській, сербській, польській, німецькій, французькій, англійській мовах. Крім того, він знав іспанську, італійську (подорожував по Італії декілька раз), чеську, болгарську, білоруську і єврейську" [2]. Все це давало можливість великому українському письменнику уважно слідкувати за духовним розвитком і культурою народів Європи і все краще із цієї духовної скарбниці робити надбанням українського народу, вірним сином якого він був. Франко перекладав на українську мову шедеври інших літератур більше як з десяти мов. Про суть цієї роботи великий Каменяр добре сказав сам: "Передача чужомовної поезії, поезії різних віків і народів рідною мовою збагачує душу цілої нації, присвоює їй такі форми і вирази, чуття, яких вона не мала досі, будуючи золотий міст зрозуміння і спочування між нами і далекими людьми, давніми поколіннями" [3].

І.Я.Франко глибоко розумів і вільно почував себе у всіх сферах людської культури всіх народів і всіх епох. "Він, – відзначав М.Рильський, – читав, перекладав, переспівував, досліджував, коментував давньовавілонський та давньоєгипетський епос, Гомера, "Пісню про Нібелунгів", Данте, Шекспіра, Гете, Гейне, Байрона, Золя. У дуже тісних і дружніх зв'язках був він із літераторами й письменниками слов'янських народів – поляків, чехів, словаків, сербів, болгарів... Він глибоко клонився перед творчістю Міцкевича, Словацького, сердечно любив і добре знав творчість Марії Конопницької, Болеслава Пруса, Елізи Ожешко, Яна Неруди, Карела Гавлічек-Боровського, Ярослава Врхліцького, Любена Каравелова, сербську і болгарську народну поезію, він був учнем і другом знаменитого філолога, хорвата Ягича" [4].

І.Я.Франко близько підходив до розуміння положення про існування багатьох складових у кожній національній культурі. Він завжди становився на бік прогресивних течій і гостро критикував реакційні, занепадницькі, котрі так або інакше служили інтересам панівних класів. З цієї точки зору Франко підходив і до своєї перекладацької діяльності. "Не в тім річ, з якої бочки бере поет напій, що подає своєму народові, – заявляв він, – а в тім, який напій він подає йому, – чи чисте підкріплююче вино, чи наркотик на приспання. Я наркотиками не шинкую"! [5].

Із інших духовних скарбів і літератур великий український письменник брав, перш за все, те, що служило інтересам українського народу в його боротьбі "за ліпшу будущину" [6]. Особливо велику роль у цьому плані відводив він великій російській літературі, звертаючи на неї увагу не тільки свого власного народу, але і народів всієї Слов'янщини. Франко низько схиляв голову перед світочами російської літератури, і знайомив з їх творами у своїх перекладах українського читача. Він розумів велику історичну місію російського народу. "Народ московський, – писав Каменяр, – утворив велику державу, куди так чи інакше звертаються очі всієї Слов'янщини... Народ московський витворив життя духовне, літературне й наукове, котре також тисячними потоками ненастанно впливає і на Україну, і на нас» [7]. Франко закликав єднатися і інші слов'янські народи "з благороднішою частиною російського суспільства... з Росією Тургенєва, Салтикова, Чернишевського, Добролюбова, Писарєва і т.д." [8].

Сформувавшись як письменник і мислитель під значним впливом ідей марксизму, Франко вірив, що в той час як система капіталістичної експлуатації і зиску роз'єднує народи, соціалізм, навпаки, об'єднує їх в братерську сім'ю. Ще на початку своєї діяльності він видає польською мовою свій "Катехізис економічного соціалізму", тираж якого був конфіскований наприкінці 1878 р., відразу ж після появи, де стверджував: "Ідея соціалізму має на меті якнайтісніше братерство людей з людьми і народів з народами, як вільних з вільними, як рівних з рівними, прагне вона тим самим до ліквідації будь-якої підлеглості, будь-якої політичної залежності, будь-якого гноблення народу народом і до ліквідації воєн, таких чужих людській природі... Ідея соціалізму має, отже, також на меті ліквідацію будь-яких класових привілеїв..." [9].

XX ст., і особливо тоталітарний характер того соціалізму, який склався реально в Радянському Союзі та країнах-сателітах, що входили в сферу його впливу, в значній мірі дискредитували марксизм і його ідеї, але в останній третині XIX – на початку XX ст. марксизм був у моді і багато людей, в т.ч. і Франко, щиро вірили, що світле соціалістичне майбутнє – не за горами.

Наближенню цього дня І.Франко і віддавав всі свої сили і свій геній, працюючи і на ниві взаємозбагачення слов'янських літератур. Він був одним із найвидатніших фольклористів всеслов'янського маштабу. Йому належить вагомий внесок у славістичну науку свого часу як досліднику слов'янських літератур, які він включив і розглядав у тісному взаємозв'язку із загальним світовим літературним процесом. Він був своєю людиною у літературних колах майже всіх слов'янських народів, знайомлячи з кращими взірцями цих літератур український народ і невтомно пропагуючи серед народів Слов'янщини українську і російську літературу і культуру.

Великий український письменник був тісно зв'язаний з польською літературою і польською культурою, і протягом всього життя виступав полум'яним поборником українсько-польського єднання. У одному із листів до польської письменниці Елізи Ожешко Франко сам визнавав, що Дрогобицька польська гімназія, яку він закінчив, дала йому добре знання польської літератури й історії, а також польської мови [12]. Виступаючи активним духовним посередником між українцями і поляками, Франко багато перекладає з польської мови на українську, а цілий ряд своїх творів, такі як "Для домашнього вогнища", "Основи суспільності", "Лель і Полель" тощо, пише польською мовою. З серпня 1894 р. письменник повідомляє М.Драгоманова про з'їзд польських письменників і про свій виступ на ньому. "На з'їзді, – пише він, – я промовляв досить багато і, можу сказати, не без пожитку".

Довгі роки Франко активно співробітничає у польській пресі, виступаючи і тут повпредом українсько-польської дружби і єднання, різко засуджуючи політику австрійських властей вбити клин між двома народами і посіяти між ними почуття ворожнечі і недовіри.

Великий український письменник не менш тісно був зв'язаний з чеським прогресивним національно-визвольним рухом і його літературою. Він перекладав на українську мову твори Гавлічека-Боровського, Неруди та ін. У свою чергу, його твори, починаючи з початку 90-х рр. минулого століття, друкуються у чеських часописах: у 1892 р. чеською мовою з'являється його оповідання "На дні", дещо пізніше виходять такі його твори як "До світла", "Свинська конституція", "Маніпулянтка", "Boa constrictor" тощо [13]. Вже в 1898 р. в журналі "Čas" була видрукувана і перша велика робота про Франка, яка належала Франтішеку Главачеку [14].

Як бачимо, великий Каменяр був не випадковим гостем у поляків, або чехів, але активним учасником польського і чеського літературного процесу, утверджуючи у ньому принципи реалізму, класового підходу до оцінки суспільно-політичних явищ.

Протягом всього життя І.Я.Франко проявляв глибокий інтерес і до історії та культури болгарського народу. Він досліджував болгарський фольклор, пам'ятки древньої літератури і писемності, творчість таких видатних представників болгарської літератури як Х.Ботєв, Л.Каравелов, З.Стоянов. Велику увагу приділив Франко болгарській історії і літературі в своїй чотиритомній збірці "Апокрифи і легенди в українських рукописах" (Т. І, 1896, Т. ІІ, 1899 рр.), літературним зв'язкам між Болгарією та іншими слов'янськими країнами в ґрунтовному дослідженні "Притча про єдинорога і її болгарський варіант". "Немає іншого українського чи російського письменника кінця XIX – початку XX ст., – пише, наприклад Петро Аганасов, – який дав би так багато для розвитку болгарської історії і літератури, для поширення, їх серед слов'ян, як Іван Франко" [15]. Добре відомими були в Болгарії, починаючи з середини 90-х рр. XIX ст. і твори І.Франка як в оригіналі, так і в перекладах болгарською мовою [16]. Саме під його впливом болгарські письменники вперше звернули увагу на робітничу тему.

Предметом глибокого зацікавлення українського письменника була історія, культура та література і інших слов'янських народів. Перебуваючи у Відні під час підготовки до захисту дисертації, він пише 13 червня 1893 р. листа М.Драгомонову, в якому признається, чим займається в короткі перерви між усними екзаменами: "... а в вільних хвилинах упиваюся сербськими піснями Вука і перекладаю з них, що мені особливо подобається. Хотів би я попереклядати і з часом видати усі легенди сербські, а надто вибірку з пісень гайдуцьких..." [17].

Невтомно працюючи на ниві слов'янського фольклору і слов'янських літератур, з одного боку, І.Я.Франко в той же час активно співробітничає і в німецькій пресі.

Творча спадщина письменника яскраво свідчить про те, як тісно був він зв'язаний протягом свого життя з культурним і суспільно-політичним рухом Німеччини і Австро-Угорщини, як невтомно він працював, щоб, з одного боку, познайомити з кращими взірцями культурного розвитку цих країн слов'янський світ, в першу чергу, український народ, а з другого – познайомити з кращими духовними досягненнями свого народу народи Німеччини і Австро-Угорщини. І.Франко глибоко розбирався в питаннях і німецької культури, завжди підтримував прогресивні течії і гостро критикував реакційні, занепадницькі, які так або інакше служили інтересам панівних класів.

Про те, що письменник не був випадковим гостем у німецькому світі, а вдумливим сучасником, котрий глибоко вникав у його проблеми, свідчить книга творів українського письменника німецькою мовою, що публікувались у свій час у різних журналах і газетах німецьких країн, а тепер, зібрані, хоч все ще не повністю, і видані окремою книгою в НДР у 1963 р. [18]. "Вони, – пишуть про німецькі твори українського письменника видавці книги, – показують знову і знову, як разюче тісно був зв'язаний Франко з німецькою культурою і наукою" [19]. Цей же факт відзначається і в рецензіях на дану книгу, які з'явилися і в Австрії, і в Німеччині, і на Україні. "Франко, – підкреслював німецький учений Е.Рейснер, – відіграє видатну роль як духовний посередник між слов'янами і німцями" [21].

Дійсно, І.Франко багато зробив, щоб познайомити слов'янський світ з кращими досягненнями німецької культури. Він один із перших на Україні не тільки виступив із спеціальними розвідками про творчість німецьких поетів, письменників і драматургів, таких як Е.Лессінг, Й.В.Гете, Г.Гейне, Г.Гауптман та інші, але й знайомив громадськість з кращими їх творами в своїх перекладах. Великий Каменяр популяризував на українській літературній ниві і твори таких відомих німецьких просвітителів і письменників, як раціоналіст Д.Ф.Штраус, антиклерикал Ф.Шмід (Драммор), лірик і новеліст К.Майер, поет і прозаїк Д.Лілієнкорн. До останніх днів свого життя Франко цікавився німецькими народними піснями. Багато із цих його перекладів були видруковані вже після смерті письменника [22]. І тут Франко дбав, як сам зазначав, про "збагачення нашого українського письменства" [23].

Особливо велика заслуга І.Франка як перекладача "Фауста" Гете і "Німеччини. Зимової казки" Гейне на українську мову. Вище всього цінував письменник в цих творах їх революційний дух, їх політичну загостреність і справедливо вважав, що вони слугуватимуть українському народові в його важкій боротьбі за соціальне і національне визволення. "Ця велика правда, якою завершується "Фауст", – писав він у першій передмові до свого перекладу бессмертної книги Гете, – придає цьому творові Гете ще і сьогодні, в наш вік, живу революційну силу. Він не те що не застарілий для нас і по ідеях, але навпаки, може з цієї точки зору, не говорячи вже про незрівнянну поетичну красоту, служити нам надовго ще взірцем і провідником" [24].

З цією ж міркою підходив Франко і до

"Німеччини. Зимової казки" Гейне. Коли при роботі поета над перекладом цієї поеми на українську мову деякі діячі почали висловлювати сумнів у її актуальності, стверджуючи, нібито вона застаріла, Франко писав у 1882 р. редакторові журналу "Світ" у своєму листі з рідних Нагуєвичів: "...Смішний закид, що "Німеччина" Гейне застаріла. Ж., певно, не читав її та думає про Германію Тацита... А "Німеччина" Гейне Meisterwerk (шедевр – Г.П.) по части політичної поезії і яко така без пари в німецькій літературі – і вона застаріла? А між тим зло, на котре вона кидається – квасний, шовіністичний патріотизм, се іменно слабість, на котру готовиться у нас багато людей заслабнути" [25].

Працюючи над перекладом "Фауста" Гете, щоб познайомити українську громадськість з великим творінням цього "німецького Кобзяря", І.Франко одночасно починає переклад політичних поезій українського "Кобзаря" на німецьку мову, щоб познайомити прогресивні кола громадськості з творчістю великого сина українського народу, – Т.Г.Шевченка [27]. Про план цієї роботи письменник ділився у листі до того ж редактора журналу "Світ". "З перекладами Шевченка, – писав він, – я думав би ось що: виготовити переклади перш за все політичних поезій ("Кавказ", "Сон" і більш дрібних) і видати, якби найшовся видавець, із статтею для німців про Шевченка і його політичну поезію... Я думаю, що в Липську (тобто в Лейпцігу – Г.П.) знайшовся б видавець. На другий випуск можна було б підготувати ряд поем: "Катерина", "Батрачка", "Княжна", "Відьма"», "Неофіти" і "Марія" – і також критичну статтю до них" [28].

Зауважимо, що вся ця справді титанічна праця (і ще більш грандіозні плани) втілювалася письменником у життя в період важких переслідувань з боку австрійських властей. Він змушений був виїхати в рідне село, де займався сільськогосподарськими роботами (1881-1882). Перекладами приходилося займатися уривками, в проміжках між сільськогосподарськими роботами ("Робота в полі мішає", – жаліється він в одному з листів до редактора "Світу"), сидячи у дворі "між курами і телятами", по його ж словах, або ж вечорами, при світлі каганця.

І все ж, не дивлячись ні на що, не маючи навіть чобіт, щоб дістатись до найближчого поштового відділення у Дрогобичі і відправити чергову кореспонденцію, І. Франко продовжує трудитися. Він планує і здійснює широку програму ознайомлення німецької громадськості з культурним життям українського народу. Він зв'язується з крупним книговидавцем і видавцем щотижневика "Magasin fur die Literatur des In-und Auslandes" Вільгельмом Фрідріхом в Лейпцігу і пропонує йому свої послуги. "Вже багато років, – писав він у листі до видавця цього журналу, – я присвячую більшу частину своєї праці ознайомленню своїх земляків з видатними творами західноєвропейських літератур, зокрема німців... Оскільки мета життя мого і моїх декількох товаришів – ввести українську інтелігенцію у живі духовні зв'язки з високорозвинутими націями Західної Європи, як і наблизити життя українського народу до цих націй, було б почесним для мене посилати Вам час від часу короткі замітки, як і більш докладні статті про сучасну українську літературу для "Magasin", якщо б це було для вас пожаданим"[31].

Письменник одержує не тільки запрошення співробітничати в журналі "Magasin", але і замовлення на написання "Історії української літератури" німецькою мовою на 10 аркушів [32]. І хоч Франкові у більшості своїй так і не вдалося здійснити ці плани, [33] все ж вони показують, як гаряче прагнув письменник до того, щоб познайомити німецьку громадськість з кращими досягненнями української літератури. Літературні переклади служили кращому взаєморозумінню життя цих двох народів.

Краще стояла справа з перекладами Франка з німецької на українську мову. Він опублікував у своєму перекладі "Фауст" Гете. 20 років прийшлось чекати поету, перш ніж побачив світ його переклад "Німеччини" Гейне. Політична загостреність твору, відсутність коштів – все це довго було серйозною перешкодою на шляху до його видання. Проте в 1892 р., на кошти прогресивної частини студентства, був видрукуваний томик поезій Гейне у перекладах Франка, серед яких була й поема "Німеччина" [34]. Демократична муза Гейне справила благотворний вплив на українського поета, особливо в перші роки його творчості. Вона відіграла також важливу ідейно-виховну роль у широких колах української громадськості, чому у немалій мірі ми повинні завдячувати подвижницькій праці Франка як перекладача Гейне українською мовою. Літературні переклади служили кращому взаєморозумінню життя цих двох народів.

Письменник особливо тісно був зв'язаний з культурним і громадсько-політичним життям Австро-Угорщини (хоча б уже в силу того, що Галичина, в якій він жив, входила тоді до складу монархії Габсбургів). 146 листів, вперше

опублікованих як додаток до книги німецьких творів письменника, показують, які жваві зв'язки підтримував він з багатьма органами преси цієї країни, на сторінках якої публікував твори, як високо цінували його австрійські діячі культури [35]. У віденських виданнях часто з'являлись не тільки публіцистичні, але і художні твори письменника. Так, в "Arbeiter Zeitung" була опублікована його новела "Boa constrictor" [36], в щотижневику "Die Zeit" "На дні", "Свинська конституція", "Історія конфіскації", "Гострий-прегострий староста", "Розбійник і піп", "Галицька історія про створення світу" та ін. [37].

Цікаво відзначити, що, як правило, багато статей і оповідань І.Франка, котрі публікувалися на сторінках австрійських газет і журналів, передруковувалися потім прогресивними органами Німеччини. Так, його "Свинська конституція" була опублікована у соціал-демократичних газетах Дрездена і Мюнхена [38]. Центральний партійний орган німецької соціал-демократії газета "Vorwärts" помістила в одному із своїх недільних додатків за 1894 р. новелу письменника "Для домашнього вогнища", а одна із найбільш поширених у Німеччині газет лівого напрямку "Berliner Tageblatt" – його "Історію конфіскації" [40].

Уривки із статті письменника про беззаконня і знущання урядових чиновників у Галичині, яка була вміщена в одному із номерів "Die Zeit" за 1900 р., передрукували широко відомі німецькі газети "Frankfurter Zeitung", "Hamburger Korrespondenz".

Як бачимо, І.Франко приймав активну участь і в німецькому літературному процесі. Недарма, коли в 1963 р. з'явилася книга німецьких творів українського письменника, то австрійська літературна критика заговорила про Франка як і про австрійського письменника! [41]. Послідовний поборник дружби і взаєморозуміння між слов'янськими і німецькими народами, І.Франко різко засуджував націоналізм і расизм, до яких вдавалися німецькі правлячі класи вже з кінця XIX ст., намагаючись відвернути народні маси від внутрішніх проблем і підпорядкувати їх своїм агресивним зовнішньополітичним устремлінням, особливо на Сході. Зауважимо, що в період життя І.Я.Франка це питання було надзвичайно актуальним, оскільки німецькі панівні кола проводили германізаторську політику щодо народів Слов'янщини, які потрапили під гніт Німеччини і Австро-Угорщини.

Закликаючи прогресивні сили німецького і слов'янського світу на захист поляків, вина яких полягала лише в тому, що вони "не залишали своєї рідної мови і любили свою землю" [42], Франко писав у 1901 р. з притаманним йому темпераментом у віденському щотижневику "Die Zeit": "Германізація польських територій проводиться всіма засобами: при допомозі багато фінансованої колонізаційної комісії, завдання якої полягає в тому, щоб скупати всі польські помістя, що поступають у продаж, і під вигідними умовами розподіляти їх дрібними парцелами серед німецьких колоністів; при допомозі постійного онімеччення чиновників і шкіл; нарешті, при допомозі постійного витіснення польського елементу з усіх областей громадської діяльності, як і з приватного підприємництва..." [43].

В одній же із своїх українських статей, опублікованих в тому ж році, І.Франко, апелюючи вже до української громадськості, розвінчуючи суть німецької політики в польському питанні, духовним творцем якої був Бісмарк, підкреслював її агресивний характер, її намагання "виперти польський елемент із Східної Прусії й Познанщини" [44].

Засуджуючи німецьку експансію проти поляків, Франко в той же час розвінчував і експансіоністські плани польської шляхти відносно українських земель, по термінології письменника, "польський Drang nach Osten" [45], який всіляко підігрівався і спрямовувався тим же Бісмарком і його послідовниками. Разом з витісненням поляків з насиджених місць, "...Бісмарк, – писав Франко, – почав показувати шляхтичам дорогу на схід: на Волині, на Вкраїні вони можуть набувати земські добра за дешеву ціну; там польська нація має непередавнені права, а в разі корисних обставин сильна Німеччина не мала би нічого проти того, щоб над Дніпром повстало самостійне Київське королівство під польським верховенством". Цей план письменник називав просто "фантастичним" [46].

"Скажемо ясно, – висловлював Франко свій погляд на польське питання в іншому місці, – ми не противники самостійності польського народу. Бажаючи її для себе, ми бажаємо її і для поляків" [47]. Але цього ніколи не можна досягти за рахунок інтересів іншого народу, бо, як зазначав письменник у листі-передмові до перекладів чеського поета Гавличка-Боровського, – котра в ім'я чи то державних, чи то яких інших інтересів гнобить, дусить та спиняє в свобіднім розвою другу націю, копає гріб сама собі і тій державі, якій нібито має служити те гноблення". "Ми визнаємо, – писав він, – принцип солідарності народів і ніколи не будемо виступати ... проти якої б то не було нації як такої" [48].

Засуджуючи національний гніт, в яких би формах він не проявлявся, Франко рішуче критикував і тих ідеологів із табору панівних класів, які намагались, так би мовити, "науково" обгрунтувати право сильнішого грабувати і пригнічувати більш слабкого. Особливо невпинно розвінчував він філософію Ф.Ніцще і, перш за все, його реакційні теорії "надлюдини", "білокурої бестії", що по суті служили виправданням німецького "Drang nach Osten". Філософію Ніцше він називав "анархістською", створеною "без царя в голові" [49] і справедливо не визнавав за нею ніякого позитивного значення. Різко негативне ставлення Франка до філософії Ніцше показує, що письменник чітко розрізняв прогресивні тенденції в німецькій культурі від реакційних, занепадницьких, і тим самим дуже близько підходив своїм загостреним почуттям всього нового до питання про наявність двох культур у всякому буржуазному суспільстві.

Таким чином, навіть короткий огляд того, що зробив І.Я.Франко у плані міжслов'янських і слов'яно-німецьких культурних і громадсько-політичних зв'язків, показує, наскільки його роль була великою і благотворною.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вінок Івану Франку.- К., 1957.- С. 93.
2. Франко Петр. Иван Франко вблизи// Иван Франко в воспоминаниях современников.- М., 1966.- С. 264.
3. Там же.- С. 163.
4. Там же.- С. 70.
5. Там же.- С. 148.
6. Матеріали для культурної й громадської історії Західної України.- Т. І. Листування І. Франка і М.Драгоманова.- К., 1928.- С. 212.
7. Вінок Івану Франку.- С. 41.
8. Там же.- С. 371.
9. Там же.- С. 281.
10. Руда Т.П. Нові дані про зв'язки І.Франка з слов'янською фольклористикою// Українська культура в її інтернаціональних зв'язках.- К., 1971.- С. 229.
11. Ривкі Я.С. Концепція Івана Франка про загальні закономірності розвитку слов'янських літератур XIX ст.// Там же - С. 139.
12. Чермінський А. Франко – сердечний друг поляків// Вінок Івану Франку.- С. 374.
13. Куба Л. Великий приятель чешського народу// Там же.- С. 186.
14. Главачек Ф. Мій учитель і друг// Там же.- С. 174.
15. Атанасов П. Іван Франко й Болгарія// Там же.- С. 302.
16. Там же.- С. 303.
17. Матеріали для культурної і громадської історії Західної України. Т. І. Листування І. Франка і М. Драгоманова.- К., 1928.- С. 418 - 419.
18. Ivan Franko. Beiträge zur Geschichte und Kultur der Ukraine. Ausgewählte deutsche Schriften des revolutionären Demokraten 1882-1915.- Berlin, 1963.
19. Ibid.- S. 30.
20. Див. Бендзар Б.П.. Критика НДР і Австрії про берлінське видання творів І.Франка німецькою мовою// Іван Франко. Статті і матеріали. Вип. 17.- ЛДУ.- С. 65-70; Вітчизна.- 1965.- № 12.- С. 104-105.
21. Zeitschrift für Slawistik.- B-d. X, 1965.- № 4.- S. 604.
22. Див., наприклад: Літературна спадщина. Т. 4. Іван Франко. Художні твори і художні переклади.- К., 1967.- С. 168-214, 430-440.
23. Там же.- С. 176.
24. Франко І. Перша передмова до перекладу «Фауста»// Возняк М.С. З життя і творчості Івана Франка.- К., 1955.- С. 86.
25. Возняк М. З життя й діяльності Івана Франка в рр. 1881-1884 (його листи до Івана Белея)// Культура.- 1925.- № 2.- С. 56.
26. Брагінець А. Філософські і суспільно-політичні погляди Івана Франка.- Львів, 1956.- С. 78.
27. Возняк М. З життя і творчості І.Франка.- С. 268.
28. Там же.- С.267.
29. Франко І. Лист до І. Белея. Липень, 1881 р.// Твори. Т. 20.- С. 134.
30. Лист до Павлика. 12 листопада 1882 р. // Там же.- С. 164.
31. Возняк М. З життя і творчості І.Франка.- С. 269.
32. Там же.- С. 268.
33. Історія української літератури нім. мовою взагалі не була видана, що ж стосується поезій Шевченка, то лише деякі з них побачили світ за життя письменника. Повністю вони були опубліковані лише після його смерті М.С.Возняком.- Див. Там же.- С. 275-303.
34. Ярема Я. На шляху до реалізму// Вінок Івану Франку.- С. 297.
35. Franko I. Beiträge zur Geschichte und Kultur der Ukraine....- S. 448-525.
36. Ibid.- S. 53, 486.

37. Ibid.- S. 544-547.
38. Ibid.- S. 544.
39. Ibid.- S. 41, 44.
40. Ibid.- S. 545.
41. Kleines Slawistisclies Jahrbuch.- Bd. II.- Wien, 1964.- S. 211-213.
42. Франко І. З останніх десятиліть XIX в.// ЛНВ.- 1901.- Т. XV, кн. II.- С. 61.
43. Franko I. Beltrage zur Geschichte und Kultur der Ukraine...- S. 396.
44. Франко С. З останніх десятиліть XIX в.// ЛНВ.- 1901.- Т. XV, кн. II.- С. 61.
45. Франко І. Польський "Drang nach Osten"// Діло.- 1884.- № 47.- С. 1-2.
46. Франко І. З останніх десятиліть XIX в..- С. 62.
47. Франко І. Хроніка соціальної боротьби// Житє і слово.- 1896.- Кн. 2.- С. 150.
48. Цит. за кн.: Ines Mietkovska-Kaiser. Ivan Franko und die polnisch-ukrainischen Beziehungen in der zweiten Hälte des 19. Jahrhundert // Wissenschaftliche Zeitschrift der Humboldt-Universität zu Berlin. Gesellschafts- und Sprachwissenschaftliche Reihe.- Irg. XVII (1968).- H. 2.- S. 244.
49. Франко І. Юрій Брандес// ЛНВ.- 1899.- Т. 1.- Кн. 2.- С. 126; Його ж. Рец. на збірку "Жіноча бібліотека"// Житє і слово.- 1894.- С. 308.

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ СВЯЗИ ГОРОДОВ НА ЗАПАДНОУКРАИНСКИХ ЗЕМЛЯХ С ГОРОДАМИ НАДДНЕПРЯНСКОЙ УКРАИНЫ И РОССИИ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XIX – НАЧАЛЕ XX в.

(Историография вопроса)

МАЗУРОК О., ОРТО В.

Экономические связи городов Восточной Галиции, Северной Буковины и Закарпатья, которые находились под властью Австро-Венгрии (с 1867 г.) с городами Надднепрянской Украины и России в период капитализма практически не исследованы. Между тем изучение этих связей позволит нам глубже и всестороннее изучить историю западноукраинских земель в указанный период, лучше осмыслить особенности развития буржуазных отношений в этом регионе, чётче усвоить историческую закономерность воссоединения Восточном Галиции, Северной Буковины и Закарпатья с Надднепрянской Украиной.

Анализ литературы и источников об экономических связях западноукраинских земель с городами Российской империи позволит увидеть, какие аспекты данной проблемы уже достаточно полно освещены в исторической литературе, какие вопросы лишь затронуты, но не решены полностью, и, наконец, что еще предстоит сделать, учитывая наличие опубликованных и неопубликованных источников. В этом мы видим цель нашего исследования. Оговоримся сразу: в статье будут рассмотрены только те работы и источники, которые непосредственно касаются темы, в которых содержатся интересные мысли или ценный фактический материал.

Город как продукт социально-экономического и культурно-политического развития общества сосредотачивал в себе прежде всего определенные производственные функции. Он – составная часть общей системы производственных отношений в эпоху буржуазного строя. Но, определяя город как сосредоточение в первую очередь производственных функций, мы не должны забывать о том, что он играл заметную роль и в сфере обращения, потому что существование города без обмена немыслимо. Участие городов во внутренней и внешней торговле в эпоху капитализма тоже было одним из факторов, содействовавших дальнейшему развитию производительных сил. Город выступал как крупный и постоянный потребитель всевозможного сырья для промышленности, промышленных товаров и, прежде всего, – сельскохозяйственных продуктов для городского населения. Кроме того, с помощью ярмарок и торгов, собиравшихся в городах и местечках, а потом – и постоянных форм торговли, происходило дальнейшее перераспределение товаров и продуктов питания, завезенных сюда из разных регионов страны и из-за ее пределов.

И чем больше был город, тем большими